

Зову дебелу књигу написао је Г. Радица уз сарадњу двадесет и пет гласовитих европских писаца и мислилаца разних кате-
рија, чистих књижевника, научника, професора, филозофа, државника. Гледишта тих
људи на данашњу угрожену Европу сабрао је г. Радица путем непосредних разгово-
ра с људма, проучавањем њихових дела, преписком. Књига носи црн и самртан на-
слов, али њу ипак карактерише живо обиље. То је једна сјајна галерија умова;
једна сажета библиотека; једна утакмица финих идеја. Углавном због тог оби-
ља књига нема чврст оквир. Причврстио ју је аутор на неки начин ставивши јој
на почетак и у завршетак опширније разрађене карактере и идеологије два г. ~~г.~~
Радици драга борца и страдалника за своје отаџбине и за Европу. То су целом
свету знани Италијан Фереро и Шпанац Унамуно. Онај први, смирен у изгнан-
ству, доследан и логичан у идејама и у горчини срца. Овај други, сада већ по-
којни, страстан и нелогичан у отаџбини и ван ње, такав у пламеним књигама ~~о~~
својим и на живој речи. Али обојица професори уливерситета, научници и струч-
њаци, и обојица — писци романа. Ово последње карактеристично је за целу књ-
гу: све је то, од песника до директора новина, овејан литерат! Отуда је ова књи-
га пуна духа и поштења, пуна сиромаштва, снаге ума и лепих израза, хуманости,
религије, fine аскезе. Али отуда је та књига, ^{зна} људи који су од реда више људи ~~и~~
теорије него праксе, и пуна песимизма. Литерати су емотивне природе, а емоци-
је, зна се, не живе од оптимизма него од песимизма.

З Наравно, има у овој књизи и ведрина и вера,
иако ју је аутор, и сам на страни оних који пропаст виде, оркестровао онако
нако треба заримфонију сумрака и агоније. Има у књизи ведрина; и има међу чи-
таоцима ^{књиге} (таквих који кажу са Крочеом: да слободи нема смрти, јер је вечна у 20.
веку; и слажу се са Сигфридом: да Европа клизи у банкротство као извезник, али
да њена fina култура остаје без замене, и још је далеко од смрти и пепела. Кул-
тура европска ^{закључа} није златна чинија Соломунова па да ~~на дно~~ ^{са њом} ~~на дно~~ ^{на дно}
мора; култура та је дух, и сума ^{честита} обичаја ~~и~~ се раширила ^и погубила,
живе у цивилизованим људма Африке, Азије, Аустралије, и острва. Живе чај и у ~~и~~
омладини Хитлеровој. У допису једног француског књижевника-официра, штампаног
недавно читали смо: заробљен млад Немац, опер и тврд; на сва испитивања одговара

наврштено: mourir pour la patrie. Али ~~у~~ после, у људском разговору, одао је да је сврши^о школу за архитекта~~те~~, зна одлично класично грчки језик и књижевност, и говори и енглески. И сувише је укорењена европска култура као на-
чело и метод у сва бића и стварања света, да би могла ^{као книга Сомнигата} ~~препасти~~ Прелазити она још дуго ~~не~~ ^{разне} пенере, и проговараће и устајати и из гроба. Ми смо за^вр^ач^ај див-ни шпански стих: *En la paz de los sepulcros no creo* — у мир гробова не верујем.

Можда је најзанимљивије читати писце и мислиоце ^{ове књиге} по група-ма народносним. Тако се добија и изванредан критички преглед ^{на књи} ~~на~~ г. Радице. У књизи која је настала и постоји ради одбране демократских начела и култу-ре, зачудо, Енглези нису заступљени. Зар није баш Енглеска, донекле бар, ост-варила спој квантитативне и квалитативне културе? Зар није могао бити интер-вјуисан бар Хаксли, са сјајним његовим идејама о интелектуализму; ^{он} ~~би~~ нас мало утеши^о, ублажи^о мало тешко дејство од ове тамне пророчке књиге. Јер је ова књига чистих интелектуалаца пуна интелектуализама и персонализама. По Бердјајеву, Европу може спасти само Русија; по Унамуну, само хиспанизам; по Папинију, само Италија може "дати законе" Европи; и опет по Унамуну — како га је Бог славног дао — спас Европе зависи од Балкана и Јужних Славена. Затим. Ортега и Гасет има безграничну веру у Енглеску; а Бенда сву критику за Енглеску. Али оно прво не смета Ортеги и Гасету да спас Европе види у напору ~~м~~ малих народа да се ^{свој} ~~отарасе~~ великих, и либералних и тоталитарних. Што се тиче религије, Гонцаго де Рајнолд сматра да Швајцарска има у Европи религиозну мисију; по Бердјајеву, Русија је има; по Папинију, та светлост ^{знана} има да дође са истока, али не из Москве него из Индије. У погледу демократија, сви су, рек-ли бисте, једнодушни. ~~М~~. Морас и Папини су за демофилију; ^{и што} ~~није~~ само реч, него политичка концепција. Хаксли би све^{то} ванредно синтетисао. Енглеze није требало изоставити.

У групи ~~Немаца~~ стоји ~~изгнаник~~ Томас Ман сам. Ма-ло је ^штуро, али можда није штета. Овај великан, као некада ~~Тете~~ ^{убав} ~~може~~ ~~сам~~ ~~д~~ заступа ^{своју} земљу. Дао је Ман ванредну анализу ~~Немачке~~ ^{како} ~~и~~ се увек отки-дала од Европе, и увек имала херојске инстинкте који вуку у катастрофе. Али, самиром Европљанина, Томас Ман каже: "човек који је једаред зашао у цивилиза-цију не може се више ни свесно ни несвесно вратити у примитивност. Што значи, да никаква натурена примитивност не може потпуно декласирати дух најбољих, и ~~дар~~ ^двој култури, као ниједној од великих култура, не може претити апсолутан ~~предај~~ ^{предај}."

Шпанска група је врло занимљива. Откривамо што је, по нама, увек важило као карактеристика Шпаније: гениј наприца. По нашем осећању, тај је гениј радио у Филипу II, у Св. Терези, у сликару Гоји, у Сервантесу, у његову Дон Кихоту. Тај је дух и овде; у Ортеги и Гасету, ^{на пример,} кад дијагностицира: да Француска нема више своју мисао; а нарочито је у Унамуну. Унамунова мисао има нешто од замаша и елегантности торера, али и од игре аренске. За аналогичама Унамуновим тешко је ићи. Скокови су ^{у овом} увек неочекивани. Из сухе критике над европским стањем, ено га у пуном шпанском романтизму срећан "што Шпанија није стварала никакви сите ^{и сабужива} и установе, него ~~само~~ душе." Само, драги велики покојниче, тако се може живети, али не радити, ^а нарочито не сарађивати са осталим светом, који на свесемима и установама стоји и настоји.

Руска група није много ^{наравно,} успела. Неизбежни данас Бердјајев ^{наравно,} доминира, и помаже врло позитивно ову књигу са својом у ^{много} публикација већ обрађеном тезом: "Човек је пао." Мерешковски, старац "мртва погледа", држи се неких егзотичних идеја од којих овој Европи не може бити ни боље ни горе. Пјеска Муссолинију што је, тобоже, остварио сан Дантеов о опште европској монархији. Горки једат из давнашњег једног сусрета г. Радице с њим, и те странице су више литерарана скица него документ на проблематици о којој је реч. Ово последње ^{већи} у групи Француза, за Валерија и Жида. Та два одељка успела су у оном што им није била намена: да буду овлашни, али врло карактеристични портрети: Валерија, у једном од његових момената кад никне и ничему није ни близ ^и ни јасан; и Жида, "кашљуцавог, у папучама, старег и нервозног, у његовом ^и последње време све јаснијем страху од смрти. Група Француза је најјача, разноврсна и занимљива, уосталом типично позната, јер су личности већином ^{ташкитост} париских ревија, књижарских излога, Француске академије. Мориак годи читаоцу са својом дубок ^иом емотивном озбиљношћу. Жака Маритена, са његовим заплетеним религиозним теоријама у којима се ^и Тома Аквински судара са нечим руским, и са његовим "светим царством", ^и са његовим угластим ~~стилом~~ ^и њега г. Радица није добро савладао. Неизговорљиви Бенда, наравно, ~~и~~ савладао и г. Радицу, и причао оно што њему треба. Миран, стваран, ^и му-дар и храбар је Сигфрид. Сем онога што смо о њему већ напоменули, ^и још да истакнемо да он, уз Мориака, ^и има ^{неопходну} потребу да придан ^и грешке ~~и~~ Европе и Француске, и да је он једини, Сигфрид, подвукао: ~~и~~ "јединство Европе може се остварити ^и у сагласности са Немачком." Талијанска група је најзаокруженија, ~~и~~ ^и

Сем нарочито обрађеног Ферера, ту су и фашисти, и тихи протестанти који седе у земљи, и изгнаници. Пластично је истакнут оптимизам филозофа Крочеа; прекаљен патриотизам Папинијев; фино ниансирана мисао Тилгеровића; у сваком смислу трагична ^{ка} ~~Пиранделло~~ ^{ва} ~~широкогруд~~ ^{сис} ~~Сфорца~~ ~~на~~.

2 Тражили смо међу групама великих народа групе малих народа. Шта смо нашли? Два Швајцарца. Зар мирна, успавана, национално нехомогена, врло приватнијерски организована Швајцарска има да се чује, а Балкан, а Југословени који су са херојским и човечанским врлинама дигли се великима уз раме, и ~~они~~ ~~замста~~ се и спомињу од великих на доста места ове књиге, ^{за} ^{они} немају да се чују! Зар књига у којој ~~се~~ се говори о Европи у смислу политичком, социолошком, културном, књига написана од једног Југословена, и штампана и сјајно издата у Београду, може проћи без групе Југословена коју ~~водио~~ ^{водио} Слободан Јовановић! ^{та} ~~се~~ књига има да се доврши при новом издању. А ~~кад~~ ^{кад} смо врћ при балканским ^{нашим} ~~нашим~~ потраживањима, да споменемо још и ове: Балкан говори једним моћним, чистим, појмовно и естетски прецизним језиком; ~~на~~ ^{а тај језик} на жалост, на ~~много~~ ^{много} места није језик ове књиге. И то је задатак новог издања.

Београд Септембар

Саргу